

ÇİLE

(چله)

Nefsânî arzulardan kurtulularak ruh temizliğine ermek için girişilen sıkı perhiz ve mahrumiyet dönemi anlamına gelen tasavvuf terimi.

"Kırk" anlamındaki Farsça çihl (چهل) kelimesinden gelen çile, çihle veya çille şeklinde de söylenir. Bazı tarikatlarda çile yerine yine "kırk" anlamına gelen Arapça *erbaîn* kelimesi kullanılmıştır. Tasavvuf kaynakları bazı âyetleri (bk. el-Bakara 2/51; el-Mâide 5/26), özellikle Hz. Mûsâ'nın vahiy almak üzere kırk gece Tûr'da kalarak ibadet ettiğine işaret eden âyeti (el-A'râf 7/142) delil göstererek çile uygulamasını Kur'ân-ı Kerim'e dayandırır. Ayrıca Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin rivayet ettiği, "Kırk günü Allah için ihlâs ve samimiyetle geçiren kimsenin dili hikmet pınarlarıyla beslenir" (Deylemî, III, 564) meâlindeki hadis de çile için şer'î bir dayanak sayılmıştır. Hz. Mûsâ'nın Tûr'da kırk gün kırk gece kaldığına dair bilgi Ahd-i Atîk'te de bulunmaktadır (Çıkış, 24/18). Hristiyanlarda paskalyadan altı hafta önce başlayan ve kırk gün süren bir perhiz dönemi vardır. Câhiliye devrinde Hz. İbrâhîm'in tevhid dinini yaşatmaya çalışan az sayıdaki Hanîfler arasında, bâtil inançların ve ahlâkî kötülüklerin yaygın olduğu ortamdan uzaklaşarak çöller, dağlar ve mağaralarda ibadet, riyâzet ve tefekkürle meşgul olan ve bir tür çile hayatı yaşayan kişiler vardı (bk. Cevâd Ali, VI, 455-456, 509-510). Hz. Peygamber ramazan ayının son on günü içinde mescidde geçirilen bir perhiz döneminden ibaret olan itikâf uygulamasını başlatmıştı. Ancak bu dönemde sonradan tarikat ve tekkelerde sistemleştirildiği şekliyle muayyen süreli bir çile uygulaması yoktu. Bununla birlikte Allah katında makbul bir insan olabilmek için dünya nimetlerinden uzak durmak ve nefse acı çekertmek gerektiği şeklindeki köklü telakkinin de etkisiyle Hz. Peygamber döneminde evlenmemeye, sürekli oruç tutmaya veya geceleri sabahlara kadar namaz kılmaya karar verenler görülmüştür (bk. Buhârî, "Nikâh", 1). Hatta Osmân b. Maz'un kendini iğdiş etmeye karar vermiş (Buhârî, "Nikâh", 8; Müslim, "Nikâh", 6, 7), Ebû İsrâîl çok sıcak bir günde güneş altında ayakta durup oruç tutmaya teşebbüs etmişti (Buhârî, "Eymân", 31; İbn Mâce, "Keffâret", 21). Ancak Kur'ân-ı Kerim dün-

ya nimetlerinden ölçülü bir şekilde faydalanmayı tavsiye ettiğinden (meselâ bk. el-A'râf 7/33; el-Kasas 28/77) bu tür aşırı hareketler Hz. Peygamber tarafından engellenmiştir.

I. (VII.) yüzyıl sonlarına doğru dar bir çevrede görülen çile hayatı giderek yaygınlık kazanmış ve çok değişik şekilleri ortaya çıkmıştır. İlk yüzyılda yaşayan zâhidlerin bir kısmında güçlü bir çilecilik temayülü vardır. Bunlar arasında yazın sıcağında aç durmak, özellikle soğuk su içmekten kaçınmak, sürekli ve bazan iftar etmeden oruç tutmak (savm-ı visâl, savm-ı ebed), et yememek, bekâr yaşamak, inzivaya çekilmek, mecbur kalmadıkça konuşmamak, kavurucu sıcaklarda çöllerde dolaşmak, defalarca hacca gitmek, geceleri uyumayıp sabahlara kadar namaz kılmak, Kur'an okumak ve dua etmek gibi uygulamaların rağbet gördüğü bilinmektedir. Bu dönemin tanınmış zâhidlerinden olup kendisine "üm-metin râhibi" denilen Âmir b. Abdullah (ö. 55/675) et yemez, inzivaya çekilir ve bekâr yaşardı (Ebû Nuaym, II, 98). Rebî b. Heysem evinde hazırladığı mezara girer, sabaha kadar burada ibadet ve dua eder, sürekli sükût halinde bulunurdu (Ebû Nuaym, II, 105). Esved en-Nehâî'nin çektiği çileler yüzünden vücudu sararmıştı (Ebû Nuaym, II, 226). Riyâh b. Amr el-Kaysî geceleri boynuna esaret zinciri takardı. Sâlih el-Mürri de riyâzet ehli bir zâhiddi. Bu dönemin çilekeş zâhidleri en büyük ve en tehlikeli düşman bildikleri nefislerine karşı savaş açmışlardı. Ebû Müslim el-Havlânî insanı yarış atına benzeterek idmanlı olursa Allah'a giden yolda daha çok mesafe alacağını söylüyordu (Ebû Nuaym, V, 120). III. (IX.) yüzyılda sûfiler arasında az çok birbirinden farklı görüş ve uygulamalar benimseneyen tasavvufî zümreler görüldüğü sıralarda Sehl b. Abdullah et-Tüsterî (ö. 283/896) ve temsil ettiği Sehlîyye hareketi riyâzet ve nefis mücahedesini yani çileciliği esas almıştı. Nefsin isteklerine karşı çıkma ve arzularını kırmayı temel ilke kabul eden Sehlîyye mensupları (bk. Hücviî, s. 308-325) dinî hükümlere tâbi olma niteliğindeki her amelin nefse azap olduğu kanaatinde idi (Kuşeyrî, s. 85). Genellikle şehvet adı verilen nefsin arzuları kesin bir biçimde reddedilmekteydi, hatta cinsî arzularını yok etmek için iğdiş olan zâhidler bile görülmüştü (Serrâc, s. 529; İbnü'l-Cevzî, s. 211). **Abdal*** mertebesine ulaşmak için gerekli görülen dört prensip az yeme (cû', killet-i tâam), az konuşma (samt, killet-i kelâm), az uyuma (se-

her, killet-i menâm), inzivâ (uzlet) şeklinde sıralanmaktaydı (*Ġütü'l-kulûb*, I, 159).

Tanınmış sûfilerden Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr'dan (ö. 440/1049) sonra çile tasavvufî hayatın ayrılmaz bir parçası haline geldi. Ebû Saîd'in, başı aşağıya gelecek şekilde kendisini ayaklarından kuyuya astığı, bu halde dua edip zikir yaptığı ve namaz kıldığı rivayet edilir. "Çile-i ma'küse" veya "salât-ı mahlûb" adı verilen (bk. Attâr, s. 802, 804; İbn Münevvir, s. 28, 29, 33) bu çile tarzı Hârût ve Mârût adlı iki meleğin Bâbil Kuyusu'nda baş aşağı asılarak çile çıkarmaları efsanesine dayanır.

Çeşitli tasavvufî zümrelerde çile uygulaması biri süresiz ve düzensiz, diğeri muayyen süreli ve düzenli olmak üzere iki şekilde devam etmiş, ilkinin çok çeşitli uygulama biçimleri görülmüştür. Süreli ve düzenli olanı ise genellikle kırk (Mevlevîler'de bin bir) gün sürer. Bu süre içinde beden, dil ve zihni kontrol ve terbiye edici idmanlar yapılır; nefis haz aldığı şeylerden mahrum bırakılır. Bu idmanlar genellikle bir yönden nefsi alıştığı ve zevk aldığı şeylerden mahrum etmek, hayatın devamı için gerekli olan yeme, içme ve uyuma gibi ihtiyaçları en aza indirmek şeklindeki terk, imsak ve perhizlerle nefsi zora koşmak, çetin işler yapmaya mecbur etmek, şiddetli ve dayanılması güç işkencelere mâruz bırakmak gibi ağır riyâzetlerden (riyâzât-ı şâkka) oluşur. Öte yandan dervişin kendisini dünyevî meşgalelerden ve toplumdan soyutlaması da bir tür çile olup bu şekildeki çileye halvet, uzlet ve inzivâ denir.

Tarikatların teşekkülünden sonra çileye verilen önem daha da artmış, sâlikin nefesine söz geçirmesi ve arınması için çile gerekli görülmüştür. Ancak aşırı çileci uygulama zâhir ulemâsının yanı sıra sûfiler tarafından da eleştirilmiştir (bk. Serrâc, s. 529). Genellikle kırk gün süren çilenin uygulama şekli Sühreverdî tarafından ayrıntılı olarak tesbit edilmiştir (bk. *Avârifü'l-ma'ârif*, s. 296-353). Çeşitli tekke ve tarikatlarda açlık, uykusuzluk, sürekli sükût ve tefekkür, murakabe, aralıksız ibadet ve zikir, uzun ve çetin sefer, çöllerde dolaşmak, inzivâ, mağaralarda yaşamak, boyuna zincir, ayağa bukağı, ele kelepçe takmak, karnına ip dolayıp kendini bir ağaca bağlamak, kendini baş aşağı kuyuya asmak, bekârlık, iğdiş olmak, et yememek, bedene eziyet etmek, soğuk su içmemek, kavurucu sıcaklarda güneş altında beklemek, kendini hor hakir bir durumda bırakmak, yalın ayak baş açık gezmek, dilencilik yapmak, tekkeye odun taşımak baş-

ÇİLE

lıca çile çeşitleri olarak görülür. Hâce Yûsuf el-Hemedânî ve Ahmed Yesevî'de olduğu gibi evde veya tekkede bir mezar kazıp içinde yaşamak da (bk. Câmî, s. 364; Köprülü, s. 37-40) bir çile şeklidir.

Çile insanın nefesine hâkim olması, kendisini disiplin altına sokması, ruh temizliği, kalp huzuru, keşfin açılması ve kerâmet sahibi olunması gibi değişik ahlâkî ve tasavvufî gayeler için yapılabilir. Ancak önde gelen sûfiler keşf ve kerâmet sahibi olmak için çile çıkarmanın doğru olmadığı görüşündedirler. Nitekim Şehâbeddin es-Sühreverdî çileden asıl maksadın dinin selâmeti, ihlâslı amel ve nefsin denetim altında tutulması olduğunu belirterek keşf ve kerâmet sahibi olmak için çile çıkarmanın eleştirir (bk. *‘Avârifü'l-ma‘ârif*, s. 311).

Tekke, hankah, ribât ve zâviyelerde dervişlerin çile çıkarması için özel olarak hazırlanan dar ve karanlık hücrelere çilehâne veya halvethâne denilir. Müridlerin buradaki çile süresi kırk gün devam eder. Hayatında sadece bir defa çile çıkaran dervişler olduğu gibi defalarca çile çıkaranlar, hatta ömürlerini çileyle geçirenler de vardır. Hemen bütün tarikatlarda çile ile birlikte halvet ve erbaîn terimleri de yaygın olarak kullanılmaktadır. Özellikle Mevlevîlik'te çile teriminin kullanımı daha yaygın olup bu terimden çeşitli kelimeler türetilmiştir. Meselâ çileye giren dervişe **çilenişin**, çilesini tamamlayana **çilekeş**, çilesini yarıda bırakana **çileşiken** denir. Çilesini doldurmayan ve yarım bırakan dervişin yeni baştan çile çıkarması gerekir.

Çile Mevlevî tarikatında 1001 günlük bir süredir. Bu tarikatta çilesini çıkarmamış tarikat mensubuna "can" adı verilir. Derviş ve dede ismiyle anılmak için ikrar verip çile çıkarmak şarttır. İkrar vermek, canın kendisini tamamıyla tarikata adadığını ifade eden bir çeşit ahid-de bulunmasıdır.

Mevlevî tarikatında ikrar veren kişi genç ise ailesinin iznini alması şarttır. İkrar veren kimseye önce bu yolun güçlükleri anlatılır. Cana ilk olarak mutfak kapısının sol tarafında kapı dibinde bulunan "saka postu"nda oturması söylenir. İkrar veren kişi üç gün dizleri üzerinde murakabe durumunda, kendisinden önce çileye girmiş olan canların hizmetini seyreder. Bu müddet içinde zaruri ihtiyaç dışında yerinden kalkmaz ve kimseyle konuşmaz. Üç gün tamamlandıktan sonra "kazancı dedenin" huzuruna getirilir; çileye devamda ısrar ederse on sekiz gün "ayakçılık" hizmetinde

bulunur. Daha sonra aşçı dedenin emriyle kendisine bir arakıyye, mutfak tennüresi ve elifi nemed verilir. Derviş elbisesi giymeye "soyunmak" tabir edilir. Soyunan sâlik kazancı dedeye teslim edilir, kazancı dede kendisine yapacağı hizmetleri gösterir. Ayakçı adı verilen derviş semâ çıkardıktan sonra kendisine muvakkat bir sikke verilip mukabeleye katılmasına izin verilir. Ayakçının yerine bir yenisi gelince o "pazarıcı" olur. Pazarcının görevi pazardan tekkeye yiyecek getirmektir. Derviş daha sonra bulaşıkçı, somatçı, meydancı gibi hizmetlerde bulunur.

Çilesi tamamlanan derviş çeşitli merasimlerden sonra meydancı dede tarafından üç gün bir hücreye yerleştirilir. İlk gece namazdan sonra dedeler, her biri kendi imkânları nisbetinde aldıkları hediyelerle derviş ziyaret edip kahve içerler; üç gün sonra meydancı, dervişin hücreğine gidip "destur" diyerek izin ister. "Hû" sesini alınca girip "hücren küşâd olacak" der ve perdeleri açar, derviş tekkenin şeyhine götürür. Şeyh dervişe biat telkininde bulunurken biat âyetini (el-Feth 48/10) okur.

Son imtihan olan hücre çilesi on sekiz gündür. Bu son hücre çilesinden sonra dervişe verilmiş olan muvakkat sikke geri alınarak derviş sikkesi giydirilir. Bu şekilde "can" 1001 günlük çilesini tamamlayarak derviş ve dede unvanını almış olur (ayrıca bk. ERBAİN).

BİBLİYOGRAFYA :

Dihhudâ, *Luğatnâme*, X, 286; Buhârî, "Nikâh", I, 8, "Eymân", 31; Müslim, "Nikâh", 6, 7; İbn Mâce, "Keffâret", 21; Serrâc, *el-Lüma'*, s. 529; Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, s. 21; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-kulûb*, Kahire 1961, I, 159; Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 98, 105, 226; V, 120; Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr, *Esrârü't-tevhîd*, Tahrân 1348, s. 28, 29, 33; Kuşeyrî, *er-Risâle*, Kahire 1966, s. 85, 264, 331; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (Uluğ), s. 308-325; Gazzâlî, *İhyâ'*, Kahire 1939, III, 54-73; Şirûye b. Şehredâr ed-Deylemî, *el-Firdeus bi-me'sûri'l-hîtâb* (nşr. Saîd b. Besyûnî Zağlûl), Beyrut 1406/1986, III, 564; Attâr, *Tezkiretül-evliyâ*, s. 802-804; İbnü'l-Cevzî, *Telbîsü'l-blîs*, Kahire 1960, s. 204, 209, 211; Sühreverdî, *‘Avârifü'l-ma‘ârif (İhyâ')*, Kahire 1939 kenarında, II, 296-353; İbn Haldûn, *Mukaddime*, I, 422; III, 1164; a.mlf., *Şifâ'ü's-sâ'il*, s. 38, 66; Câmî, *Nefehât*, s. 364; İbn Münevvîr, *Esrârü't-tevhîd*, Tahrân 1348, s. 28, 29, 33; Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, İstanbul 1919 — 4. bs. Ankara 1981, s. 37-41, 269; Abdülbâkî Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1953, s. 391-394; a.mlf., "Çile", *İA*, III, 397-399; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, VI, 455-456, 509-510; A. Schimmel, *Mystical Dimensions of Islam*, North Carolina 1975, s. 103, 105, 241, 346, 358, 364; Pakalın, I, 370-373; H. Landolt, "Khalwa", *EP²* (İng.), IV, 990-991.

SELÇUK ERAYDIN

ÇİLE

Necip Fazıl Kısakürek'in
(ö. 1983)
şiiirlerini topladığı kitap.

Bilinen yayımlanmış ilk şiiri *Yeni Mecmua*'da ("Örümcek Ağı", 15 Haziran 1923) çıkan Necip Fazıl şiirlerinden yaptığı seçmeleri zaman zaman kitap haline getirmiştir. *Örümcek Ağı* (İstanbul 1925), *Kaldırımlar* (İstanbul 1928), *Ben ve Ötesi* (İstanbul 1932) bu seçme şiirlerden oluşan kitaplardır. Bundan sonraki şiir kitabının yayımlanması için yirmi üç yıl gibi uzun bir süre geçer. Şairin hayatına ve fikirlerine yeni bir yön verecek olan Nakşî şeyhi Abdülhakim Arvâsî'yi tanınması, *Ağaç ve Büyük Doğu* dergilerini çıkarması bu devreye rastlar. *Sonsuzluk Kervanı* (Ankara 1955) Necip Fazıl'ın yeni görüşlerini yansıtan ve özel bir dikkatle derlenmiş şiirlerinin yer aldığı kitaptır. Bu şiirler, daha sonra yenileri de eklenerek *Çile* (İstanbul 1962) ve *Şiirlerim* (İstanbul 1969) adıyla tekrar yayımlanmıştır. 1974'te tekrar *Çile* adı altında, şairin ölümüne kadar da altı defa daha basılmıştır. Necip Fazıl'ın, ilk defa *Büyük Doğu* dergisinde (Eylül-Aralık 1946) *İdeolocya Örgüsü* bahisleri arasında parça parça çıkan "Poetika"sı da *Sonsuzluk Kervanı*'ndan itibaren şiir kitaplarına girmiştir.

Necip Fazıl, "Şiirlerim ve Şairliğim" başlıklı önsözünde *Çile*'yi ana kitabı olarak takdim eder ve onda bütün şiirleri arasından bir "süzme ve bütünleştirme" yaptığını söyleyerek bu kitabın dışındaki şiirlerinin artık kendisine mal edilmemesini ister. Gerçekten de bazı dergilerde kalmış olanlarla önceki kitaplarına giren şiirlerinden kırk kadarı *Çile*'ye alınmamıştır. Bu seçimde, şairin birtakım estetik düşüncelerinin yanı sıra daha çok onun 1940'lardan sonraki din, toplum ve ahlâk konusundaki görüşlerinin etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Son yıllarında yazdığı ve ölümünden sonra kitabına ilâve edilenlerle birlikte *Çile*'de 173 şiir, ayrıca kendisinin "noktalama" adını verdiği 213 beyit bulunmaktadır. Bir çeşit na't karakterinde olan *Esselâm - Mukaddes Hayattan Levhalar* - ile (İstanbul 1973) hiciv manzumeleri ayrı kitaplarda yayımlanmıştır.

Kitaba adını veren ve eserin başında yer alan "Çile", şairin sanat hayatının dönüm noktalarından birini teşkil eden uzun bir şiirdir. İlk defa "Senfonya" adıyla 1939'da yayımlanan bu şiir, o tarih-